ELİF ŞAFAK'IN ROMANLARINDA ÖNSEME

Çiğdem PALA MULL[1]

ÖZET

Bu çalışmada Batı edebiyatında roman veya öykü çözümlemesi yapılırken sıklıkla kullanılan bir edebî unsur üzerinde durulacaktır. Türkçeye önseme (foreshadowing) olarak geçmiş olan bu unsurun Türk edebiyatı eleştirisinde pek kullanılmadığını, daha çok sinema ve tiyatro bağlamında tartışıldığını görmekteyiz. Önseme, roman veya öykü kurgusunda, daha sonra olacak olayları önceden sezdirmek amacıyla kullanılır ve çağdaş Türk edebiyatının en popüler isimlerinden biri olan Elif Şafak, romanlarında önsemeyi ustalıklı bir şekilde kullanmaktadır. Bu çalışmada Elif Şafak'ın *Baba ve Piç ve İskender* adlı iki romanında, önseme kullanımı örneklerle tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Önseme, roman, Elif Şafak, Baba ve Piç, İskender.

Pala Mull, Çiğdem. "Elif Şafak'ın Romanlarından Önseme". *idil* 5.20 (2016): 61-68.

Pala Mull, Ç. (2016). Elif Şafak'ın Romanlarından Önseme. *idil*, 5 (20), s.61-68.

[1] Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi / Batı Dilleri Ve Edebiyatları Bölümü / İngiliz Dili Ve Edebiyatı Abd, mcigdem(at)mu.edu.tr.

FORESHADOWING IN ELIF SAFAK'S NOVELS

ABSTRACT

Foreshadowing is a literary technique in which the writers give clues or hints about the events that will occur later in the stories or novels. It is widely discussed in the criticism of Western Literature yet it is not commonly mentioned in the discussions of Turkish literature, especially in the criticism of novels. Elif Şafak, one of the most popular contemporary Turkish novelists, uses foreshadowing masterfully in her novels. This study will present the literary technique of foreshadowing within the context of Turkish literature and discuss Elif Şafak's use of foreshadowing in two of her novels, *The Bastard of Istanbul (Baba ve Piç)* and *Honour (İskender*).

Keywords: foreshadowing, novel, Elif Şafak, *The Bastard of Istanbul, Honour.*

Çağdaş Türk edebiyatının en dikkat çekici yazarlarından biri olan Elif Şafak, hikâye, roman, otobiyografik roman, deneme gibi birçok farklı türde eserler vermiştir. Eserlerinde çoğunlukla milliyet, Türklük algısı, gelenek ve modernite karşıtlığı, tasavvuf, Doğu-Batı ilişkisi gibi izleklere yer verir. Elif Şafak ile ilgili yazılmış akademik makalelere baktığımızda bunların genellikle Şafak'ın romanlarında tasavvufu kullanışı, feminist bakış açısı ve yoğun tartışmalara neden olan milliyetçilik konularında yoğunlaştığını gözlemlemekteyiz. Burada üzerinde duracağımız konu ise onun romanlarının içeriklerinden çok romanlarında kullandığı bir edebî sanatla ilgilidir. Batı edebiyatında roman veya öykü çözümlemesi yaparken üzerinde önemle durulan önseme (foreshadowing) kavramının Türk edebiyatında edebî metin incelemelerinde pek fazla kullanılmadığını, daha çok sinema ve tiyatro ile ilgili olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Foreshadowing kelimesini oluşturan ögeleri incelediğimizde ön, önce, önceden ve gölge kelimelerinin birleşiminden meydana geldiğini görürüz. Polisiye, gerilim romanları gibi türlerde bu edebî unsur sıklıkla kullanılır. Bir kurmaca yazarı, daha sonra gerçekleşecek olan olayların ipucunu verdiğinde yani daha sonra olacak olayların gölgesi önceden düştüğünde önsemeden söz ederiz. Önsemenin farklı kullanım şekilleri vardır. Buna göre sinemada örneklerini bolca gördüğümüz gibi başlangıçta çok da ilgimizi çekmeyen bir nesne, daha sonra olacak bir olay için sembolik bir anlam taşıyabilir. Bazen bir karakterin öngörüsü veya kehaneti olarak, bazen de karakterler arası diyaloglarda bir ipucu olarak karşımıza çıkabilir. Söylendiği anda önemli olmadığı düşünülen bir detay kurgunun devamında önemli bir hâle gelebilir. Edebiyat tarihinin en önde gelen eleştirmenlerinden biri olan Harold Bloom'a göre insanı icat etmiş ve böylece kanonun merkezine yerleşmiş olan Shakespeare, önsemeyi ustalıklı bir şekilde kullanmıştır. *Macbeth* adlı oyunun başında cadılar sonradan gerçekleşecek olayları bir kehanet olarak dile getirirler. Macbeth'in gelecekte kral olacağını söyleyerek Macbeth'i Kralın katili yapacak olan olaylar zincirini önceden sezdirmiş ve olay örgüsünün gidişatı hakkında haber vermiş olurlar. *Romeo ve Jülyet* oyununda ise bir türlü kavuşamayan genç âşıklar birbirlerinden ayrı kalmaktansa ölümü tercih etmeleri gerektiğinden söz ederek oyunun sonu hakkında bir önseme yapmış olurlar.

Önseme kullanımıyla yazar, başlangıçtan sona kadar okuru belli bir sona hazırlayarak tematik bütünlüğü korumuş olur. Kurguda gerilimi artırırken okurun merak ve ilgisini daima taze tutar. Ancak bunu yaparken dikkat etmesi gereken şeyler vardır; örneğin verilen ipuçları çok bariz olduğunda okur, bir sonra olacak olayı kolayca tahmin eder ve romanla ya da hikâyeyle olan entelektüel bağını kaybeder. Diğer taraftan eğer önseme, çok belirsiz veya sıradan okurun anlayamayacağı zorlukta ise yine işlevini yerine getirememiş olur. Edebî bir metinde önsemeyi değerlendirebilmek için o eserin yüzeysel anlamları ile yetinmeyip derin anlamlarını ortaya çıkartmayı

amaçlamamız gerekir. Böylece yazarın seçimlerinin ve kurgusunun tesadüfi olmadığını ve ustalıklı bir şekilde planlandığını fark edebiliriz.

İngilizce ve Türkçeyi aynı yetkinlikle kullanan Elif Şafak'ın bazı romanlarının önce İngilizce yazılıp daha sonra yazarın da katkısıyla Türkçeye çevrildiğini biliyoruz. *Araf, Baba ve Piç, Aşk* ve *İskender* adlı romanları bu türden romanlardır. Belki de bu romanların önceden İngilizce yazıldıkları göz önüne alındığında, İngilizce düşünülüp İngilizce kurgulandıklarından Batı edebiyatında çok önem verilip vurgulanan önseme unsuruna iyi birer örnek oluşturmalarına şaşırmamak gerekir. Yazarın 2006 yılında yazdığı *Baba ve Piç* adlı romanda, İstanbul ve Amerika arasında geçen mekânlarda, biri Türk diğeri Ermeni asıllı iki aile üzerinden tarih içinde Türk-Ermeni ilişkileri anlatılır. Yayımlanmasıyla beraber soykırım tartışmalarını beraberinde getirse de Elif Şafak, verdiği röportajlarda romandaki amacının Türkler ve Ermeniler arasında insancıl ve barışçıl bir ortamın yaratılmasına katkıda bulunmak olduğunu dile getirmiştir. Bu romanın ideolojisini bir yana bırakıp romanın kurgusuna döndüğümüzde yazarın önseme kullanımıyla bölümleri birbirine bağladığını ve okuru romandaki çok katmanlı olay örgüsüne hazırladığını söyleyebiliriz. Dikkatli bir okur, kurguda verilen ipuçlarını yavaş yavaş çözerek romanın sonundaki sırra ulaşır.

Oktay Yivli, "*Baba ve Piç* Romanına Fenomenolojik Bir Yaklaşım" adlı makalesinde romanın adını ve bölüm başlıklarını inceleyerek metnin derin yapısını yorumlar. Yivli'ye göre:

> İncelenen romanın on sekiz bölüme ayrılması, numaralandırmayla yetinilmeyip sırasıyla bölümlere "tarçın, nohut, toz şeker, kavrulmuş fındık, vanilya, Antep fıstığı, buğday, çam fıstığı, portakal kabukları, badem, kuru kayısı, nar taneleri, kuru incirler, su, kuru üzüm, gül suyu, pirinç, potasyum siyanid" adlarının verilmesi anlatıcının stratejisi olarak ortaya çıkmaktadır. Anlatıcı saptanan bu alt başlıkları kullanarak hem metin içinde yer alan olayı -bir tür erken anlatımla- sezdirmekte hem de metin dışında kalan tarihsel bir durumu üst anlatıcının tezine uygun olarak açıklamaya girişmektedir. (Yivli, 2013: 2644)

Burada sözü edilen "bir tür erken anlatım" yani önseme romanın kurgusal yapısında çok önemli bir rol oynamaktadır.

Romanın başında, Kazancı ailesinin 19 yaşındaki kızları Zeliha evlilik dışı olan bebeğini aldırmak üzere jinekoloğa gider ancak son anda bunu yapmaktan vazgeçer. Erkeklerin erken yaşta öldükleri Kazancı ailesinin İstanbul'da yaşayan fertleri anne Gülsüm ve dört kızıdır. Ailedeki erkekler üzerindeki lanet çeşitli örneklerle anlatılır: "Son olarak tabii bir de Mustafa vardı; bu neslin tek erkek çocuğu, dört kızın arasına Allah tarafından bahşedilmiş kıymetli mücevher." (Şafak, 2006: 42) Ailesi üzerlerindeki lanetten Mustafa'yı korumak için çeşitli tedbirler almış, hatta onu sekiz yaşına kadar kızım diye çağırmıştı. Böylece Mustafa yalnız, anti sosyal, kuşatılmış bir

çocukluktan sonra ise "ziraat ve biyosistem mühendisliği okumak ve inşallah ömrüne ömür katmak üzere Amerika'ya….doğru yola çıkmıştı" (Şafak, 2006: 49). Romanın Amerika tarafında ise Rose ile karşılaşırız. İlk kocası bir Ermeni olan Amerikalı Rose, küçük kızı Armanuş ile yalnız kalmış, ilk evliliğini ve yuvasının dağılmasına neden olan Çakmakçiyan ailesi ile olan ilişkilerini düşünmektedir. Mustafa ile karşılaştığında ilk kocasının ailesine inat bir Türkle evlenme fikri onu heyecanlandırır ve intikam aşkıyla bunu gerçekleştirir.

Mustafa karakteri bize tanıtılırken önseme olabilecek unsurlar dikkat çeker. "Başka şeylerle ilgilenince kendi içindeki zehirli sesler azalıyordu. Ama öyle olsa bile gün ışığıyla birlikte geri dönüyordu benliğini tırmalayan fikirler." (Şafak, 2006: 59) "Doğrusu Mustafa'nın ta buralara gelmeyi kabul etmesinin sebebi, ailesindeki erkekleri bekleyen kaderden kaçma hayali değil, ailesindeki kadınlardan uzaklaşma arzusuydu." (Şafak, 2006: 59) Mustafa'nın ailesindeki kadınlardan kaçma duygusu ve benliğini saran zehirli sesler onun geçmişi ve ailesiyle ilişkisi konusunda yaşadığı problemlerin habercisidir.

Romanın başında karşılaştığımız Zeliha'nın gayrimeşru kızı Asya, özellikle Gülsüm'ün vurguladığı "piç" yaftasıyla büyür. Annesine Zeliha teyze olarak seslenmesi de bir önsemedir. Bunu annesinin tercih ettiğini dile getirir. Yine bu kitabı İngilizcesinden okursak İngilizce de hala ve teyze aynı kelime ile karşılandığından bu önseme daha belirgindir.

Romana büyülü gerçekçilik etkileri katan, masalsı bir karakter olan Banu teyze de falcılığı ve kâhinliği ile önsemeyi gerçekleştiren karakterlerden biri olarak karşımıza çıkar. Baktığı fallarda geleceğe dair haberler verir. Örneğin Armanuş'un Amerika'dan gelip kendi ailesinin köklerini Kazancı ailesinin yanında arayacağını önceden söylemiştir. Romanın sonunda ortaya çıkan aile sırrını da cinlerinden öğrenmiştir. Armanuş, Diasporadaki Ermeni Çakmakçiyan ailesi ile İstanbul'daki Kazancı ailesi arasında bir köprü olur ve bu iki aile arasındaki benzerlikler, tesadüfler, bağlantılar dört nesilden kadının hikâyelerinde anlatılır.

Asya, aynı zamanda Mustafa'nın üvey çocuğu olan Armanuş'un ziyareti ile ilgili olarak şöyle der: "Dayım mı? Ne dayısı? Hani şu hiç görmediğim dayım mı?" (Şafak, 2006: 149) Bu arada hiç kimse Zeliha teyze'nin yüzünün aniden kedere büründüğünü fark etmemiştir. (Şafak, 2006: 150) Asya, bu sözleriyle dayısı Mustafa'yı hiç tanımadığını ve bir dayı olarak görmediğini vurgulamış olur. Mustafa, karısı Rose ile yıllar sonra Armanuş'u geri getirmek için Türkiye'ye dönerken huzursuzdur. Mini etekle geçen bir kadını görünce: "Rahatsız oldu. Mini eteğin görüntüsü çoktan silip atmak istediği anıları harekete geçirdi. Böyle eteklere bayılan, kendi gölgesinden

kaçmak istercesine telaşlı adımlarla İstanbul'u arşınlayan kardeşi Zeliha düştü aklına. Bir sancı içinde. Zihnindeki Zeliha'nın gözlerinden kaçamadı" (Şafak, 2006: 325). Romandaki bütün önsemeler bizi romanın sonunda ortaya çıkan ensest olayına hazırlar. Asya'nın babası, aslında dayısı olan Mustafa'dır. Zeliha, ağabeyi Mustafa'nın tecavüzüne uğramıştır. Romanın sonunda Mustafa, Asya'nın babası olduğunu anladıktan sonra Banu teyzenin getirdiği zehirli aşureyi bile bile yiyerek intihar eder ve Kazancı erkeklerinin üstündeki genç yaşta ölüm laneti de böylelikle gerçekleşmiş olur.

2011 yılında basılan *İskender* romanı da Elik Şafak tarafından önce İngilizce yazılmış daha sonra Türkçeye çevrilmiş olan romanlardandır. Şafak bu romanında, yine farklı mekânlarda, İngiltere'ye göçmüş bir Kürt ailesinin yaşadıklarını ve üç kuşak aile ilişkilerini anlatır. Romanda gelenek, görenek, farklı kültürler, ırkçılık, göçmenlik, kadın, namus, töre cinayetleri girift bir kurgu ile bize sunulmaktadır. Romanın ideolojisi, sosyal mesajının etkisi ayrı bir tartışma konusu olabilir ancak romanın üslup, karakter oluşumu ve retorik unsurlar açısından daha etkileyici olduğunu söyleyebiliriz. Yazar, bir söyleşisinde bu romanında "daha olgun bir ses" bulduğundan söz etmiştir.

Bu romanda da önseme ustalıklı bir şekilde kullanılmıştır. İkiz kardeşler Pembe ve Cemile'nin annesi Naze "sekiz doğum, dört düşük, bir ölü bebek" (Şafak, 2011: 103) doğurmuş ama bir türlü istediği erkek çocuğa sahip olamamıştır. Pembe ise daha 17 yaşındayken ilk doğumunda bir erkek çocuk, İskender'i dünyaya getirir. Annesinin sahip olmak için dualar ettiği, en sonunda canını verdiği bir şeye kendisinin kolayca sahip olması onu çok huzursuz eder. Rahmetli annesinin nazarından kaçamadığını düşünür ve bu yüzden evham içindedir. İskender'in doğduğu gece bir kâbus görür. Gökten uzanan eller Pembe'nin karnını yarıp bebeği dışarı çıkarır ve suya atar. "Musa peygamberin sepet içindeki serüveni gibi, akıntıya kapılmış bir tahtanın üzerinde sürüklenen bebek." (Şafak, 2011: 104) Bu kâbus İskender'in hayatı için bir önsemedir.

Pembe, İskender'i nazardan ve Azrail'in elinden korumak için 5 yaşına kadar ona isim vermeyi reddeder. İsmi verilirken yaşlı bir kadının kehaneti de yine bir önseme olarak karşımıza çıkar: "bu senin oğlun uzun süre çocuk kalacak ve ancak hayatının ortalarına doğru büyüyecek. Geç olgunlaşacak." "Bazı çocuklar Fırat gibidir, hızlı, taşkın. Ana babaları baş edemez. Korkarım oğlun yüreğini dağlayacak." (Şafak, 2011: 109) İskender, sünnetçiden kaçıp ağaca tırmanması ve annesinin onu tatlı sözlerle ikna ettikten sonra aşağı indiğinde onu tokatlamasını da annesinin ona ilk ihaneti olarak değerlendirir. "Sevginin ve aşkın karmakarışık hâlleri üzerine aldığı ilk hayat dersiydi bu." (Şafak, 2011: 27) Bu önseme, okuru İskender'in annesi ile olan ilişkisinde yaşayacağı hayal kırıklıkları ve ihanet duygusuna hazırlar.

Pembe, kocası ve üç çocuğuyla İngiltere'ye göçer ve orada göçmenler, anarşistler, İslami gruplar, yabancı düşmanı ırkçılar arasında yoksul varoş yaşamını sürdürmeye çalışır. Kocası onu pavyonlarda çalışan bir kadın için terk edince o da sevgiyi başka bir erkekte bulur. Bunun sonucu da İskender'in aile namusunu korumak adına annesini bıçaklaması ve hapishaneye düşmesi olacaktır. Romanın ilk cümlesi olan "benim annem iki kez öldü" ilk okuduğumuzda fazla üzerinde durmadığımız ama romanın sonuna doğru anlam kazanan bir önsemedir. İskender, aile namusunu korumak için annesini öldürdüğünde, aslında annesinin ikizi olan teyzesini öldürmüştür. Annesi Pembe ise ikiz kardeşi Cemile'nin yerine geçerek hayatının sonuna dek memleketinde bir dağ köyünde yaşar.

Sonuç olarak, önsemenin bir kurmaca metninin kurgusunda incelenmesi gereken önemli bir unsur olduğunu ve çağdaş yazar Elif Şafak'ın, romanlarında önsemeyi etkili bir şekilde kullandığını söyleyebiliriz. Önseme kavramı edebiyat eleştirisinde, Türk romanı ve öyküsü bağlamında, daha çok incelenmeli ve bu edebî sanatın metnin kurgusundaki rolü daha detaylı biçimlerde tartışılmalıdır.

KAYNAKLAR

ŞAFAK, Elif. *Baba ve Piç*. İstanbul: Doğan Kitap, 2006

ŞAFAK, Elif. *İskender*. İstanbul: Doğan Kitap, 2011

"Elif Şafak'la Röportaj" 1000kitap.com/Roportaj/ Elif-safakla-Roportaj (Erişim tarihi 17 Şubat 2013)

YİVLİ, Oktay. "*Baba ve Piç* Romanına Fenomenolojik Bir Yaklaşım" *Turkish Studies.* International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Vol.8/9 Sommer 2013: 2641-2645.